894.386-3
ЭНС37
[illegible] 93

Илахун Жәлилов

Йеңичә яңриған аһаңлар

894.386-3
Ж37

Илахун Җәлилов

Йеңичә яңриған аһаңлар

Қуддус Ғожамияров һәққидә һөҗҗәтлик повесть

хр4

АЛМУТА
«ЖАЗУШЫ»
1991

ББК 84 Уйг 7-44
Ж 36

Пикир язған

М. Абдурахманов

Җәлилов Илахун

Ж 36 Йеңичә яңриған аһаңлар: (Қуддус Ғожамиярі һәққидә һөжжәтлик повесть). — Алмута: Жазуш 1991. — 240 бәт, портр.

ISBN 5-605-00639-8

Бу һөжжәтлик повесть уйғур хәлқиниң талантлиқ пәрзәнди, композитор вә җәмийәт әрбаби, СССР хәлиқ артисти, СССР вә Қазақстан ССР дөләт мукапатлириниң лауреати, профессор Қуддус Ғожамияровниң һаяти вә иҗадий паалийитигә беғишланған.

Ж $\frac{4702630100-040}{402(05)-91}$ 137—90 **ББК 84 Уйг 7-4**

ISBN 5-605-00639-8 111094 © «Жазушы» нәшрияти,

ГОС. БИБ... А

1986-жилниң 6-январь күни. Москваниң Иттипақилар өйидики Колонна зали. Бу йәрдә авторлуқ концерт өткүзүшкә муйәссәр болушниң өзила, композитор ижадийитигә билдүрүлгән алаһидә илтипат вә жуқури баһа. Чоң Колонна зали Москвадики әң чоң вә пәхрий зал болуп, бу йәрдә аләмгә данқи кәткән мәшһур сәнъәтчиләрниң маһарити намайиш қилиниду. Атақлиқ ижаткарлар өз ижадийитиниң мунасип баһасини мошу йәрдә алған.

Колонна залиға бүгүн тамашибинлар адәттикидәк лиқ толған. Уларниң ичидә композиторниң, әсәрлири билән сирттин тонушларму, ижаткарни шәхсән билидиғанларму, москвалиқларму, меһманларму бар. Қазақстандин кәлгән жутдашлар алаһидә һаяжанлиниш илкидә. Москвада яшаватқан вә пайтәхт алий оқуш орунлирида оқуватқан уйғур зиялилири билән студентлириму аллиқачан өз орунлирини егилигән. Уларниң үзлиридә ойниған һаяжан аламәтлири өз жутдишиниң мунчилик чоң һөрмәткә сазавәр болуватқанлиғиға шәхсий хошаллиқлирини, тәвринишлирини ипадә қилатти.

Бу чоң музыка мәйримини мәтбуатта йорутуш үчүн чәт әлләргә хәвәр таритиш радиосиниң, Пүткүл иттипақлиқ телевидение вә радиосиниң оператор вә журналистлири, мәркизий гезит вә журналлар мухбирлири, фотомухбирлар чәмбәрчас тәйяр туриду. Кейинирәк «Советская культура» гезити мошу кәчкә беғишланған үч сүрәт билән

көләмлик мақалә йезип, авторниң йетишкән утуқлири тоғрилиқ интайин илиқ инкасларни изһар қилди.

Музыкашунас, Қазақстан ССР Композиторлар иттипақи правлениесиниң секретари Талшин Махмудовна Сапарғалиева концерт башлиниш алдида киришмә сөз сөзлиди. У өз сөзидә Қуддус Ғожамияровниң ижадий паалийити вә униң талантиниң алаһидиликлири һәққидә ейтип, андин көпчиликкә кәң тарилған чоң-чоң әсәрлиригә қисқичә тохтилип өтти.

Авторлуқ концертниң программисидики әсәрләрни орунлаш үчүн СССР Кинематография дөләт комитетиниң симфониялик оркестри вә Академиялик дөләт рус хориниң коллективи жәлип қилинған еди.

Залдикиләрниң қизғин гүлдүрас чаваклири садаси астида сәһнигә Москва Чоң театриниң дирижери, Қазақстан ССР вә Татарстан АССР хәлиқ артисти Фуат Мансуров көтирилди. Бүгүнки бу чоң жавапкәрлик концертқа дирижерлиқ қилиш униңға тапшурулған еди. У пультқа келип дирижер тайиғини кәскин шилтәп қелиши биләнла «Назугум» оперисидин елинған (либреттосини язған шаир Қадир Һасанов) уйғур хәлқиниң шох уссуллирини ипадиләйдиған жошқун вә жаранлиқ аһаңлар зални чаң кәлтүрүп яңрап кәтти. Қәлбләрни тәвритидиған, жасарәткә, қәһриманлиққа, муқәддәс азатлиқ күрәшкә чақиридиған жәңгивар музыка тиңшиғучилар диққитини бирдинла жәлип қилип, өткән әсирләрдә уйғур макапида йүз бәргән пажиәлик вақиәләр қайнимиға тартип әкәтти. Амма әсәр жуқури көтирәңгү роһта аяқлашқанда залдикиләрниңму роһи көтирилип, авторға болған өз миннәтдарлиғини узаққа созулған алқишлар арқилиқ қизғин изһар қилди.

Концерт давамида москвалиқлар вә меһманлар автор әсәрлирини орунлашта жуқури кәспий маһарәт намайиш қилған Глинка намидики мукапатниң лауреати, Қазақстан ССРниң хәлиқ артисти Мурат Мусабаевни вә Қазақстан ССРниң хизмәт көрсәткән артисти Алма Оспановани

қизғин алқишлар билән қарши алди. Мәзкүр исми аталған артистлар композиторниң «Назугум» вә «Садир Палван» (либреттосини язған шаир Махмут Абдурахманов) оперилиридики айрим ария вә дуэтларни жуқури маһарәт билән орунлиди.

Авторлуқ концертниң биринчи бөлүми Қуддус Ғожамияровниң «Ризвангүл» симфониялик поэмиси билән аяқлашти. Мәзкүр поэма 1951-жили, техи композитор консерваторийдә оқуватқан чағда СССР Дөләт мукапитиға сазавәр болуп, яш композиторниң исмини пүткүл иттипаққа мәшһур қилған еди. Залдикиләрниң бар диққити музыка баян қилип бериватқан көрүнүш, вақиәләргә берилип кәткән. Мана залдикиләрниң көз алдидин композитор тәсвирләп бәргән вә тиңшиғучиға йәткүзмәкчи болған һаят һәқиқити бир-бирләп тизилип өтүватиду. Тағ бағриға жайлашқан қедимий уйғур йезилири... Уларниң көрүнүшидинла еғир һаятниң, түгимәс-пүтмәс ғәм-дәртниң, жаһаләтниң қара булутлирида езилгән адәмләр турмушиниң муңлуқ күйлири келип, жүрәкләрни әзгәндәк. Қайғу-һәсритиниму, хошаллиқлириниму нахша-саз билән изһар қилидиған, еғир әмгәктин сәлла қоли бошиса, оюнкүлкә тамашини қизитип, йерим көңлини толтиришқа тиришидиған уйғур деханлири. Бирдә муңлуқ, бирдә шавқунлуқ аңлиниватқан аһаңлардин хәлиқ мустәқиллиги үчүн азатлиқ күришиниң муқәддәс туғини көтирип чиққан хәлқимизниң есил пәрзәнтлири Садир палванниң, Назугумниң, Ризвангүлниң сималири қәлбләрни тәвритип өтиду. Бу хәлқимизниң өтмүши. Өтмүшни яхши билип, чүшәнмигичә бүгүнниң қәдрини баһалаш тәс. Уйғур хәлқиниң миллий езилиш вә чәт әл басқунчилириниң әзгүсидә өткән өтмүш тәғдиригә залдикиләрму ечинишлиқ вә ичи ағриған, яшлиқ қияпәттә риайә қилиду. Андин уларниң үзлиридә шатлиқ аламәтлири жилвә қилиду. Бу әнди оркестрдин яңраватқан уйғур хәлқиниң бүгүнки бәхитлик һаятиниң садалири, көңүллүк, шох аһанлар тәсири. «Ризвангүл» поэмисиниң ахирқи аккордлириниң

авази зал ичигә аста-аста сиңип, пәйдин-пәй пәсийиши биләнла тамашибинларниң һәммисиниң бирдәк гүлдүрлигән алқишлири зални чаң кәлтүрди.

Авторлуқ кәчниң иккинчи бөлүми «Труба вә оркестр үчүн концерт» билән башланди. Трубида Қазақстан ССР хәлиқ артиси Юрий Клушкин ойниди. Оркестр вә солистниң пухта тәйярлиқ көргәнлигини тамашибинларниң уларниң һүнеригә бу қетимму қизғин алқиш билдүргинидин байқашқа болатти.

Мана, авторлуқ концертниң әң қизғин вә һаяжанлиқ пәйтлири йетип кәлди. Әнди композиторниң ижадийәттә тинимсиз әмгәк қиливатқанлиғиниң дәлили сүпитидә униң кейинки вақитлардила бәрпа қилған «Тәклимакан» намлиқ 4-симфонияси яңриди, (либреттосини шаир Җәмшит Розахунов язған). Москва сәһнисидә дәсләпки қетим орунлиниватқан хор билән оркестрға, авазға һәм солистларға беғишланған бу симфонияни тамашибинларға йәткүзүп беришкә СССР Кинематографиясиниң дөләт симфониялик оркестри, СССР Дөләт академиялик рус хори, шундақла солистлар Қазақстан ССР хәлиқ артисти М. Мусабаев, қазақстанлиқ яш артистлар Н. Усенбаева, Қ. Мағаувинлар, симфониялик оркестрға тәмбир билән җор болушқа Қазақстан республикилиқ Уйғур дөләт музыкилиқ театри «Нава» ансамблиниң сазәндиси А. Исламов қатнашти.

Икки саат давамида тамабишинларға қайтиланмас дәқиқиләрни соға қилған концерт аяқлашти. Сөзсизки, бу күни композитор ижадийитиниң пүткүл елимизға йәнә бир қетим тонулуши билән биллә, униң шәхсий ижадийити тарихиға йәнә бир унтулмас, өчмәс сәһипә йезилип қалди. Композитор өз таланти вә тинимсиз әмгиги арқилиқ уйғур миллий сәнъитиниң даңқиға шөһрәт қошти.

Концерт давамида авторниң қандақ һаләттә олтарғинини тәсәввур қилиш мүмкин. Бүгүнки күнгичә униң ижадийәтниң маһарәт чоққилирини егиләш йолидики бесип өткән йоли дағдам вә оңай болмиди. Амма бу қетим-

дики емтиһанниң һаятидики әң қийини екәнлигини у яхши биләтти. Шуңлашқа концерт тамам болғичә у чәксиз һаяжан, тәврининиш илкидә олтарди.

Концерт җошқун вә һаятий янрақ, оптимистик аһаңлар билән тамамланғанда залдикиләр гүлдүрас үзлүксиз чаваклар арқилиқ алқишлирини қизғин изһар қилишти. Әнди улар композиторни көрүшни халатти, уни сәһнигә чиқишни илтимас қилмақта еди. Тамашибинлар ақ чачлиқ, қәддини яш жигитләрдәк тик тутқан егиз, зилва бойлуқ, оруғирақ композитор тетик қәдәмләр ташлап, чаққанлиқ билән сәһнигә көтирилгәндә уни техиму қаттиқ чаваклар челип һәммә орнидин туруп, қарши алди. Бу алқишлар вә қизғин кәйпият композитор талантиниң москвалиқлар тәрипидин етирап қилинғанлиғиниң яқрин бәлгүси еди. Улар өз әсәрлири арқилиқ пүткүл бир хәлиқниң тарихи, һаяти, мәишити, урпи-адәтлири вә мәдәнийитини музыка арқилиқ тонуштурған әҗайип, хуш вә йеқимлиқ дәқиқиләрни тәғдим қилған композиторға чин қәлбидин чиққан миннәтдарлиғини шундақ изһар қилди. Өз әмгигини жуқури баһалаватқан москвалиқ тамашибинларға разимәнчилик билдүрүшкә интилған техичила һаяжан илкидә, чәксиз хошаллиқ вә сәмимий миннәтдарлиқ туйғулириға чөмгән авторниң көзлиридин ихтиярсиз хошаллиқ яшлири тамчилап кәтти. Бу һал худди шу бир жирақтики өзи туғулуп өскән кичиккинә уйгур йезиси Йеңишәр билән бүгүнки Москвадики вақәниң арисида ятқан узақ вә мәшәқәтлик, егир һаят йолини, атисиз житим өскән балилиқ дәврини, қәдирдан жутдашлирини, биллә өскән достлар симасини, пүткүл хәлқиниң һаят йолини рәсссамниң картинисидәк көз алдиға бир дәқиқә намайән қилғандәк болди. Чүнки бүгүнки вақә бир хәлиқниң мәдәний йүксилиш тарихиниң йәткән чоққилирини бәлгүлигән символикилиқ әһмийәткә егә еди...

* * *

Қуддус Ғожамияр оғли Ғожамияровниң туғулған жути Йеңишәр йезиси Қазақстан пайтәхти Алмутидин қириқ чақиримчә шәриқ тәрәпкә, қедимий Ғулжа йолиниң, бойиға оруплашқан. Бу йолға чүшкән һәр қандақ адәм әтрапқа синчилап беқиши биләнла хиялларға берилип, униң өтмүш тарихини көз алдиға кәлтүридиғини сөзсиз. Һазир йолувчини йолниң икки четидә аватлашқан йезилар билән мәлиләр, сәрәмжан етизлиқлар билән көктатлиқлар чәксиз үзүмзарлиқлар билән мевилик бағлар бир-бирсигә улишип қарши елип, узақларғичә һәмра болуп маңиду. У заманларда болса, һарву чақлири оюватқан оңғул-доңғул инчикә қара йолниң икки тәрипидә бүккидә қомучлуқлар адәмгә қорқунуч селип дәврип туратти. Арилап-арилап шивақлиқ далалар көз талдуруп упуққа жүгрәп кетәтти. Адәм изи басмиған бу қомучлуқлар явайи аң билән қушларниң макани еди.

Инқилапқичә бу диярни маканлиған уйғурлар ичидиму илғар пикирлик адәмләр болуп, езилгән, йәнчилгән синипниң әһвалини яхшилашқа тиришқан, улар хәлиқ ичидә йошурун тәшвиқат-тәрғибат елип барған. Алмутидин Йеңишәр болуслуғиға қатнап жүргән мундақ адәмләрниң бири Еләквәр Розибақиев еди. У уйғур хәлқиниң иптихариға айланған революционер, Қазақстанда вә Түркстанда Совет һакимийитини орнитишқа паал қатнашқан партия вә совет әрбаби Абдулла Розибақиевниң кичик дадиси болған. Мәдрисидә бала оқутатти. Октябрь революцияси йәңгәндин кейинки дәсләпки күнләрдин башлапла у Совет һакимийитиниң вәкиллири билән алақә ясап, өзи йеңи түзүмниң қизғин тәрәпдари вә актив тәрғибатчиси болди. Еләквәр йезиларни арилап, кәмбәғәл деханларға Совет һакимийитиниң сәяситини, тутқан йолини чүшәндүрүп, уни яқлашқа чақирди. Жай-жайлардики кәмбәғәлләр униң сөзлиригә ишәнчә бағлап, һәртәрәплимә қоллап-қувәтлиди.

Шуларниң бири Йеңишәр йезисида яш балиларни бир йәргә жиғивелип, уларниң дилиға мәрипәт чирақлирини йеқишқа тиришип жүргән Зикрия Һажиниң балиси молла Ғожамияр еди. У дәсләп Таштиқариға молла болуп кәлгән, кейин уни Йеңишәргә молла қилип сайлайду.

Бу кәмдә жай-жайларда Совет һакимийити орнап, хәлиқ йеңи һаят қурушқа қизғин киришкән. Амма қараңғу хәлиқни ойғитиш қийин еди. Уларниң аң-сезимидә техи йеңиликни өз әйни петичә қобул қилишқа қабилийити йоқ еди. Мошу һаләттә Еләквәр Розибақиевниң сәпдашлири болған көзи очуқ Желил Закиров, Йүсүп Әхмәтов, Сопи Зәрватов, Иминахун Абубакиров, Ғожамиярахун Зикирияров охшаш пешқәдәмләр хәлиқ ичидә кәң тәшвиқат ишлирини жүргүзди. Улар шуңлашқиму хәлиқ арисида «калтә чапанлар» аталған. Һалбуки кона түзүм байкулаклар, һөкүмран синип әсирләр бойи пайдиланған өз имтиязлиридин айрилишқа, һакимийәтни оңайла берип қоюшқа рази әмәс еди. Улар қураллинип, уттур кәлгән йәрдә йеңи һакимийәт тәрғибатчилирини етип, активистларниң кәйнидин пайлап жүрди, өйлиригә от қоюп явузларчә қатиллиқ қилди, теч аһалини қорқутуп, һәр бир қәдәмдә оң кәлгән йәрдә явузлуқ һәрикәтлирини жүргүзди.

Мундақ бир вақиә. У дәһшәтлик дәвирниң бир сәһиписи. 1918-жили А. Розибақиев Йәттису революцион комитетиниң тапшуруғи бойичә Чeләк вә Қорамға иш билән берип, у йәрдин қайтишта Йеңишәргә йолуқуп өтмәкчи болиду. Амма йолда уни Еләквәр муәллим әвәткән киши тохтитип вәзийәтни чүшәндүриду. У мундақ дәйду: «Мени Еләквәр муәллим сизниң алдиңизға әвәтти. Өзи Йеңишәрдин қечип кетип, мөкүшкә мәжбур болди. Силәрниң адимиңлар болған Желил Закировни Жамалидин болусниң жаллатлири уруп, қийнап, чала өлүк қилип ташлиди. Жамалидин болус тәшкил қилған қураллиқ отряд Совет һакимийитини яқлайдиған кишиләрдин он адәмни өлтүрмәкчи. Уларниң ичидә сиз — биринчи. Шундақла Йүсүп Әхмәтов, Сопи Зәрватов, Иминахун Абубакиров, Еләк-

вәр муәллим, Ғожамиярахун вә башқилар бар. Шуңлашқа Еләквәр муәллим сизни Йеңишәргә кирмәй, уттур Алмутиға қайтсун, йолда сақ болсун дәп агаһландурди.»

Бу вақитта Е. Розибақиев Йәттису Совдепиниң рәиси П. М. Виноградов тапшуруғи бойичә уйғур йезилирини арилап, Совет һакимийитиниң сәясидини тәрғип қилип жүргән еди. Амма тәрғибатчиларниң бир түркүми Совет һакимийитини яқлиғучилар ахири уйғур байлириниң ярдими билән рус байлири вә кулаклириниң қолиға чүшүп қалиду. Бу мунасивәт билән П. М. Виноградов мундақ дәп язиду:

«Таранчи йезиси Қорамда Еләквәр Розибақиевни өлтүрүш үчүн кулаклар сүйиқәст қилмақчи болған еди. Кәмбәғәлләр Еләквәр Розибақиевни агаһландурғандин кейин у башқа йезиға қечип келиду. Еләквәр Йеңишәргә келип, Совет үчүн нурғун пайдилиқ ишларни қилди. Нәтижидә Йеңишәр жамаитини иккигә бөлүвәтти. Кәмбәғәлләр Еләквәр Розибақиевни русларниң йезисиға — Александровкиға өзлирини Совет отрядигә қошуведишни илтимас қилип шу йәрдики Қизил әскәрләр қисмиға әвәтиду.

Рус кулаклири вә байлар Еләквәр Розибақиевни тутувалиду вә етип ташлайду.

Еләквәр Розибақиев Йәттисуда Совет һакимийити үчүн болған күрәштә мусулманлар ичидин чиққан дәсләпки қурванларниң бири еди» (П. М. Виноградовниң справкиси, 1933-ж.).

Мәлумки, бу сәпиридә Е. Розибақиев бир нәччә адәм билән кәлгән. Уларниң ичидә Қ. Ғожамияровниң дадиси Ғожамиярахунму болған. Бу қуралсиз отряд Йеңишәрдин чиқип Александровкиға йеқинлашқанда уларни яхши қуралланған бай орус кулаклиридин тәркип тапқан отряд қоршавалиду. Көптин бери пейигә чүшүп жүргән жаллатлар уларни һеч бир сот-сорақсизла, атқинини етип, қалғанлирини тирик петичә қудуққа ташлайду. Бу қурван болған тәрғибатчиларниң тәркивидә Совет һакимийи-

ти үчүн җенини пида қилғанларниң бири дәп Ғожамиярахуннниму ишәшлик атақа һәқлиқмиз.

Ғожамиярахунниң молла болуп келишиниң өз алдиға тарихи бар. Мошу кәмдә Әмгәкчиқазақ районниниң Таштиқара йезисида яшаватқан Нурхан Розиеваниң ейтип беришичә у мундақ болған. Ғожамияр бир апидин туғулған йәттә ака-укиниң әң кичиги екән. Уларниң аилисиму көпчилик охшаш деханчилиқ қилатти. Азду-тола буғдай, тамака, көктат терип, Алмута базариға апирип кийим-кечәк, чай-тузға тегишип күн кәчүрәтти. Бир аилидә ата башлиқ ширғурандәк тәкши өскән йәттә оғул чоң күч болғачқа, тиришип кечә-күндүз ишләп жүрүп оқитини бир аз яхшилавалған. Анчә бай болуп кәтмигән биләнму, башқиларға сағармай, ялвурмай, өз күнини бемалал көрүп жүргән аилә болған. Адәм адәмгә бөрә, заман зорниң болуп жүргән дәвирдә бир өйдә өсүп келиватқан йәттә оғулниң өзила бу аилигә көрүнгәнла бириниң чишини патқузалмайдиғанлиғи, һәр қандақ адәмгә бозәк болмаслиғи тәбиий еди. Улар ишниму бөсүп-бөсүп ишлигәчкә, санлиридин ашлиқ, қоралиридин мал үзүлмәтти. Яз айлири иш билән болуп чапсан өтүп кетиду. Һә, қарацғу қишни өткүзмәк тәс.

Қишниң узақ түнлиридә атиси балилириға өзи ташлап кетишкә мәжбур болған ана Вәтини. Садир палван, Назугум тоғрилиқ узун-узун һекайиләрни, бирдә мәғрурлинип, бирдә ғәмкин аһанда, арилап-арилап уһ тартип ейтип беридиған. Бәзидә шу ана Вәтәндин қалған ялғуз ялдамиси — карийип, силиғдинип кәткән дутарини қолиға елип, муңлуқ, һәсрәтлик нахшиларни ейтаттидә, андин чәксиз хиялларға берилип ойға чөмәтти. Униң нахшилири вә һекайилири Ғожамиярниң яш қәлбигә интайин күчлүк тәсир қилатти. У қәйәрдидур бир йәрдә әждатлири әсирләр бойи қан төкүп, маңлай тәри билән гүлләндүргән өзлириниң ана Вәтини бар екәнлигини, уйғурлар қолида бәрпа болған мөжүзиләр һаң ташқа оюлған миң өйләрни, йәр тегидики каризларни, гөзәл яйлақларни, чәксиз те-

рилғулуқларни, бағу-бостанларни тәсәввур қилишқа тиришатти. Униң қәлбидә шу диярни бир көрүш армини күндин-күнгә күчийивәрди. Амма униң мүмкин әмәслигиниму яхши биләтти. Пәқәт у көңлидики шу татлиқ арминидин айрилмасқа интилатти. Униң бу армини күтүлмигән йәрдин әмәлгә ашти...

Күзниң оттурилири еди. Таштиқара йезисиниң деханлири язичә миң бир мәшәқәт билән өстүргән, әнди пишқан ашлиқлирини жиғиштурушқа киришкән. Улар очуқ күнниң һәр дәқиқисини пайдилинип қелиш үчүн бу вақитта уйқа көрмәйду, һадуқ дегәнни билмәйду. Етизға мидирлиған жанниң һәммиси чиқиду. Мана Зикриялярниң аилисиму кечә-күндүз дегидәк етизда. Таң сәһәрдин башлап хелә йәрни орувәткән акилириму баятин ләнгәз һарвуда бағлирини хаманға тошуди. Әнди күн иссип кәткәндин кейин тамақлинип келишкә өйигә кәтти. Улар кәлгичә Ғожамияр хаманға кәлтүрүлгән бағларни тулуқ билән тепип қоюши керәк. Әтидин кәч киргичә һадуқ көрмәй еғир ташни сөрәп хаман айлинидиған қирчаңғу атларни девитип тулуқ тепиш мүшкүл иш. Йеңи кәлтүрүлгән бағларни чугуп, хаманни айландуруп ятқузуп, униң үстидин тулуқни тарталмай бир-икки қетим айландурувалғичә атларниң һеч мағдири қалмайду. Уларни девитип теқимлириң йеғир болса, чәткә еғип бой бәрмәйватқан ат бешини бурап биләклириң үзүлүп кетиду.

Амма бир дәм тохтап, салқин йәрдә олтирип дәм елиш йоқ. Атиниң бир еғиз тәнбиһ сөзи һәр қандақ қамчидинму қаттиғирақ тәсир қилиду. Шуңлашқа атниң үстигә қаричуғидәк қонувелип, «Чу жанивар, чу!» — дәп яш баликиң кәч киргичә қайтилайдиғини шу. Атиси билән акилири кәлгичә буғдайни сорушқа тәйярлап қоюш керәк. Әтрапқа қарашқиму пурсити йоқ.

Чоң йол тәрәптин йеқинла йәрдин атларниң пушқурғини аңланди. Бир нәччә атлиқ хаманға йеқинлап қалған екән. Ишниң мундақ қизғин пәйтидә йолувчиларму аз

болидиған. Һә, булар йәрлик әмәс. Һәммисиниң башлирида аппақ сәллә, охшаш ақ перижә кийгән, жирақ йолдин келиватқанлиғи һәрғин чирайлиридин, атларниң аяқ ташлишидин очуқ сезилип туратти.

— Әссаламу әләйкум!— дәп яш жигит атни тохтитип салам бәрди.

— Вәләйкум әссалам! Өзимизниң қериндашлиримиз екәнғу, — дейишип, улар атлиридин чүшүп, уларни қаңтуруп қоюп, бойлирини сәгитишкә башлиди.

— Мошу йәрдә бир ат чалдурувалайли. Пешин намизини өтәвалайли.

— Услуқ тепилармекин, балам? — дейишип ғожунлиридин йемәк-ичмәклирини елип, хаманниң четидики кәпә таман йеқинлашти.

Яш жигит келәңгигә тиқип қойған йоған қапақни көтирип кәлди. Амма у шунчә кишигә сәй болсунму? Жүгрәп берип қоғунлуқтин бир нәччә қоғун-тавуз елип келип, тилип бәрди. Меһманлар ечилип-йейилип олтирип, гәпкә чүшти. Гәп ара шу нәрсә мәлум болдики улар Қәшқәрдин Ташкәнткә келиватқан ахунумлар екән. Улар тәрәт елип, намазини өтәп болғандин кейин сөз ара бу яқтики уйғурларниң кәспи, оқити, турмуши тоғрилиқ сориғач, өзлириму Қәшқәр шәһири, у йәрдә яшаватқан аһалиниң һал-әһвали һәққидә сөзләп бәрди. Уларниң һекайилири яш жигитниң жүрәклирини дүпүлдитип, көзлирини чақнитивәтти. Әждатлириниң ана дияридин келиватқан мону ақ кийимлик салапәтлик, мойсепит адәмләр униңға худди тилсимат чөчәклердин чиққан периштәләрдәк көрүнүп кәтти. У чоңлардин тәп тартишниму унтуп, у яқтики уйғурлар, уларниң турмуши тоғрилиқ һәр хил соалларни берип, жавап елишқа алдиратти. Дадисиниң сөзләп бәргәнлирини әнди башқа кишиләрдин, йәни беваситә шу йәрдә яшаватқан адәмләрдин аңлаш шунчилик тәсирлик еди.

Бир аз сөһбәтләшкәндин кейин улар яш жигитниң әһвали вә униң аилиси, бу йәрдики уйғурлар һаяти тоғ-

рилиқ хелила убдан биливалди. Вәтинидин айрилған мусапир қериндашлириниң бу яқтиму жапа, мәшәқәткә учриғанлиғини, күн көрүш, жан беқиш үчүн қанчилик хорлуқ-зорлуқларни баштин кәчүрүватқанлиғини чүшәнди. Улар башлирини төвән салған пети, һәр ким өзигила бөлгүлүк хиялларға чөмүп бир аз олтарди. Мону яш жигитниңму келәчиги әшу бир парчә нанға хару-зар, еғир турмушта дәпсәндә болидиғанлиғини рошән көрди.

Арида ахунларниң чоңираги жигиткә соал бәрди:

— Балам, өзәң тетигирәк жигит көрүнисән. Қолуңда бирәр һүнириң барму? Деханчилиқтин башқа немә билән шуғуллинисиләр?

— Бизниң һүнәр мана мону,— дәп жигит хаман тәрәпни көрсәтти. — Мәлидики адәмләрниңму, хошна йезидикиләрниңму һәммисила дехан. Бизниң атларни тақилайдиған пәқәт бир төмүрчи устимиз бар. Атам акилиримни өйләймән дәп, жилда язлиғи анчә-мунчә ашлиқни, қишта бизәчә мални базарға апирип сетип, пул тепип той тәрәддутини қилиду. Акилиримниң йәнә өйләнмигәнлири бар. Биз болсақ язлиғи етизда, қишлиғи малниң ғеми билән, — дәп жавап бәрди.

— Һә, һәммила йәрдә биз хәлиқниң көрүватқан күни шу, — деди бири.

— Оқушни халамсән? — сориди кәкә сақаллиқ ахун, униңға жиддий қияпәттә.

— Қени, ундақ болса? — күтүлмигән бу соалдин һодуққан жигитниң көзлири ойнап кәтти.

— Сениң атаңдин сорап, Қәшқәргә биллә елип кетәйли. У йәрдә мәдрисидә оқуйдиған болисән. 5—6 жилдин кейин молла болуп келисән.

— Вайәй, дадам мени һәргиз қоюп бәрмәйду. Мәлидики моллиғима икки қиш берип, андин мошу оқушму йетиду дәп чиқиривалған. Андин мону хамандики ишни қандақ ташлап кетимән.

Арида пәйда болған сүкүт хелә давам қилди.

— Өзәң бил. Кетимән десәң, һазир бизгә әгәшкин. Ташкәнттики ишларни тамамлап, қайтип кетимиз.

Жигит қәлбидә икки қариму-қарши туйғу елишмақта еди. «Әгәр туруплә, монуларға әгишип кетиверсәмчу? Атам икки-үч күн издәйду. Андин хатиржәм болар. Бирақ анам кечә-күндүз жиғлайдиғини һәқ. Бирақ мән өлгили кетип бармаймәнғу? Хошна хамандикиләргә ейтип қояйдә, кетиверәй. У тәвәккәлгә бәл бағлиди. Илдам берип тулуқтики атни йәштидә, йолға керәклик у-булирини елип, мән тәйяр дәп ахунларниң алдиға кәлди. Өз новитидә ахунларму жигитниң жүръитигә рази болушуп, уни өзлиригә һәмра қилип биллә елип маңди. Ташкәнткә келип ахунлар өз ишлирини пүтәргәндин кейин, жигитни биллә елип Қәшқәргә раван болди.

Өй-ичи, уруқ-туққанлар уни издәп бармиған йери, соримиған адими қалмиди. Жекин қойған адиминиң ейтип бәргинигә дәслəп ишәнмиди. Мәлә ичидә жүтүп кәткини тоғрилиқ һәр хил параңлар тарқалди. Бирақ енигини билгән, көргән һеч ким болмиди. Униңдинму һеч бир дерәк болмиди. Шундақ қилип, аридин бир нәччә жил өткәндин кейин Ғожамияр өз мәлисигә салапәтлик, тутамлиқ, салмақлиқ сөзләйдиған, көзлиридин әқил вә парасәт бәлгүлири сезилип турған чоң адәм болуп кирип кәлди. Келип бир аздин кейин Йеңишәр мәлисидә мәдрисә ечип, балиларни жиғип, уларни оқутушқа киришип кәтти. Униң йеңиликпәрвәр, тәрәққийпәрвәр көз қараштики паалийити, инсанчилиқ мунасивәтлири һәммигә йеқип қалған еди.

Биз молла дегән сөзниң мәзмунини, тәсвийини қолидин чүшәрмәйдиған, барлиқ вужуди билән динға берилип кәткән, һемишәм диний тәлимат үгитидиған, илмий һадисиләрниң һәммисини худаниң буйруғи дәп тәрғип қилидиған адәмни көз алдимизға кәлтүрүп үгинип қалғанмиз. Һәқиқәттә көпчилик моллилар әмәлиятта шундақму болған. Амма моллиларниң ичидә дунияға илмий көз қараштa, прогрессив йол тутқан, тәбиәт һадисилиригә ил-

мий қанунийәт билән яндашқанларму болған. Раст, улар заман рәптайиға беқип, илаҗисиз кона диний көз қарашларға очуқтин очуқ қарши чиқалмиған. Тәбиийки, шу заманларда уларни атеист болмидиң дәп әйипләшму əқилгә сиғмиған болар еди. Ундақ моллилар, шараитқа беқип, мумкинчиликкә қарап кона тәлимат билән йеңичә оқушни қатар елип маңған. Оқуғучилириға пәнниң әң иптидаий болсиму бихчилирини үгитишкә тиришқан. Өзлириниңму илмий сәвийәси анчә жуқури болмиғачқа улар асасән һесаплаш, йезиш вә оқушни үгәткән, Ғожамиярму әйнә шундақ моллилардин болуп, өзиниң уттур мүҗәзи, адиллиғи, инсаний мунасивәтлири түпәйли аз вақит ичидила жутдашлириниң арисида һөрмәткә егә болған еди. Шуңлашқа бәзиләрниң ейтип жүргинидәк, Қуддус Ғожамияров молла аилисидә туғулған дегинини шундақ чүшәндүрүш керәк.

Ғожамияр мәлигә молла болуп оқуп кәлгәндә, атаанисиниң хошаллиғида чәк болмиди. Атиси уни өйләндүрүп қоюшқа тиришти. Мәлидики Данахун һаҗиниң қизи Җанихании елип бәрди. Җанихан бу әтраптики әң гөзәл қизларниң бири болуп, талай-талай жигитләрниң қоли йәтмәй, сиртидин ашиқ болуп жүргән екән. Иккисиниң юлтузи қошулуп, инақ вә бәхитлик һаят кәчүрүвататти. Амма бу бәхитлик дәқиқиләр узаққа созулмиди. Кәскинләшкән синипий күрәш һеч кимни сиртта қалдурмиди. Әсирләр бойи азатлиққа тәшна болуп кәлгән кәмбәғәлләр өз һоқуқини һимайә қилип күрәшкә атланди. Бу қайнам өркәшлиридә Ғожамияр, һеч иккиләнмәстинла, илғар пикирлик кишиләрни қоллап-қувәтләш билән биллә кәмбәғәлләр тәрәпни яқлап чиқтидә, уларниң қайғу-һәсритигә тәң ортақ, мудиасиға мәхсәтдаш, муңиғамуңдаш болуп қолидин кәлгиничә уларниң арисида йеңи һакимийәтниң сәясити тоғрилиқ чүшәндүрүш ишлирини жүргәзди. Мәзкүр саһада униңға бу ишта йошурун инқилавий тәшкилатларға қатнишип, хелә тәҗрибә топлавалған йеза муәллими Еләквәр Розибақиевниң тегишлик

йол-йоруқ вә көрсәтмиләрни бәргәнлиги мәлум. Чүнки улар бир болуслуқта биллә ишләп жүргәчкә, пат-пат учришатти вә иккисиниң тутқан йолиму, дуния көз қарашлири вә мәхсәт-мудиасиму охшаш еди.

Кона түзүм оңайлиқчә тиз пүкүшни халимиди. Совет һакимийити ғалибийәт қазинип, жай-жайларда йеңи түзүм, тәртип орниған болсиму, йошурун һәрикәт қиливатқан ят унсурләр, мәхпий һаләткә көчкән ақ гвардиячиләр техичила бир нәрсидин үмүт қилип, һакимийәтни тартивелиштин ваз кәчмигән еди. Улар бай-кулакларни қутритип, милләтләр арисида өчмәнлик отини яндурди. Һәр қандақ һейлә-нәйрәңләр, қатиллиқ, қорқутуш, жазалашлар билән мәхситигә йетишкә интилди. 1918-жилқи Верный һәрбий гарнизонида меньшевик эсәрлар тәрипидин уюштурулған контрреволюцион исиян уларни техиму роһландуруватти. Әнди улар очуқтин-очуқ жазалаш отрядлирини қуруп, йеза, поселкиларни арилап активистларни, совет һакимийитини яқлиғучи вә хәйрихаһлиқ қилғучиларни жисманий йоқитишқа киришти. Шуниң қурвани болған жуқурида сөз қилған бир группа активистлар мошу сөзүмизниң испатидур.

Ғожамияр бу кәмдә өйлинип, турмуш қурғуниға үч жилдин ошуқ вақит болған еди. 1918-жили қар ериғанда иккинчи пәрзәнди туғулғанда, (дәсләпкиси бовақ чеғида чачирап кәткән) атиниң беши көккә йәткәндәк болуп, униңға һемишәм алийжанап хисләтләр яр болсун, өзи есил жан болсун, дегән нийәт билән Абдуқуддус дәп ат қойған еди. Йеңи заманда туғулған пәрзәндигә меһриван ата чәксиз бәхитлик һаят тиләп, келәчигидин чоң үмүт күтүп, барчә ихласини униңға беғишлиди. Әпсус, бу бәхитлик вә арзу үмүткә, арманларға толуп ташқан дәқиқиләр узаққа созулмиди. Туғулуп, үч айлиқ болғанда пәрзәнди атисиз житим, яш аниси тул қалди.

Кейинирәк аилә шараити билән Қуддус Қәйнәзәрдә яшап, андин шу йәрдин оқушқа маңғанда йәрлик советтин справка алиду. Йәрлик Совети униң туғулған йерини

сүрүштүрмәйлә Қәйнәзәрдә кәмбәғәл деһан аилисидә туғулған дәп справка бериду. Рәсмий һөҗҗәтләрдә Қ. Ғоҗамияровниң туғулған йери Қәйнәзәр йезиси дәп йезилип жүргини шуниңдин.

Ғожамиярахунниң пажиәлик өлүмидин кейин Данахун һажи Йеңишәрдә үч айлиқ бовиғи билән ялғуз қалған қизи Жапиханни өзиниң өйигә, Таштиқариға көчирип әкивалди.

Яш ана пәрзәндини өсирип, қатарға қетиш үчүн қолидин келидиған ишлариниң һәммисини қилди. Әлвәттә, уруқ-туққан, қоми-қериндашлириму ярдимини айимиди. Шундиму бешиңға кәлгән күлпәт, дәрт-һәсрәтни пәқәт ялғузла тартишиң керәк. Турмушниң еғирчилиғи билән ялғузчилиқниң дәрди жанға яман патти. Униң үстигә Жапихан техи он гүлиниң бир гүли ечилмиған, бу әтраптики әң гөзәл жуван еди әмәсму? Мону тәпвишлик, опуртопур заманда ажиз бешиңға муруввәт, қол-қанат, йөләкчи болғидәк ишәшлик адимиңниң йениңда жүргиниму чоң мәдәтқу. Әң асасий мәхсәт пәрзәндиниң житим болуп қалмаслиғини ойлиған ана ахири турмушқа чиқишқа қарар қилди.

Жапиханниң иккинчи аяли болуп турмушқа чиққан адими Абдуварисму молла еди. Улар өйлинип, Таштиқарида 3—4 жилчә турғандин кейин Абдуварис моллини Ташкәнсаз йезисиға сайлайду. Қуддусму аниси вә өгәй дадиси билән шу йәргә көчүп келиду. Моллиниң аяли болғанлиқтин шәриәт бойичә анисиға өй ичиниң ушшақчүшшәк ишлирини қилиш мәнъий қилинған еди. Шуңлашқа Қуддус оғул балиниңму, қиз балиниңму ишлирини бирдәк атқуратти.

Һаят шу териқидә бир хил өтүвәрди. Қуддус есиға келип, ақ-қарини ажратқидәк болғанда заман тинчлинип, адәмләр йәнә өз тирикчилигиниң койиға кирип кәткән дәвир еди. Йеңи заманниң йеңи роһи алаһидә сезилип туратти. Адәмләр чирайида шатлиқ аламәтлири ойнап, уларниң иш-һәрикәтлиридә алаһидә йеңиклик, бир-бирси-

гә болған мунасивәтлиридә сәмимийлик, йеқинчилиқ туйғулири ипадилинәтти. Деханлар язичә тиним тапмай, мелиға йәм-чөп тәйярлаш, ашлиқ суғириш, көктат оташтин баш көтәрмисә, күзлүги ома оруш, хаман тепиш билән мәшғул болатти. Улар оқитини бесиқтуруп, базардики мәһсулатлирини сетип бола-болмайла, ғичирлап соғ қишму келип қалатти. Әндики оқити мелини күтүш биләнла ибарәт. Болупму, мор очақниң отиға қарап, болмиса чирақниң ғува йоруғида узақ олтирип зерикисән. Мундақ пәйтләрдә адәмләр бирәр көңүллүк мәшғулатлар билән бош вақтини хуш өткүзгүси келиду. Мәлидә той-төкүн, мәшрәпләр, олтиришлар қизийду. Ундақ йәрләргә киргизмисиму, алди билән беривалидиған кичик балилар. Бу мәлиниң балилириму әтиязлири өйләрниң күнгәй тәрәплиридә жаңза тепиш, ошуқ ойнаш билән күн өткүзүп, ара-арисида йәрдин йеңи баш көтирип чиққан қоза қулақ, сериқ чечәк, момбилақ, тоху көзи охшаш йейишкә болидиған кокатларни издәп, йезиниң әтрапиға узақларға йейилип кетиду. Әтрапта ундақ кокатлар интайин нурғун. Язлиғи болса, раһәт! Бу кәмдә балиларниң яңрақ күлкилири билән вараң-чуруңи аңланмайдиған йәр йоқ. Кичик бала дегән һеришни билмәйду. Кәчкичә ата-анисиға ярдәм берип, буғдайлиқтики қәһриләрни жулуватқан, мозай беқиватқан, көктат отаватқан, яки чөп жиғиватқан. Кәчқурунлуғи болса, ағинилири билән тепишип, ошуқ ойнашқа киришип кетиду. Кечилири ақ таяқ ойнап, һарғанда түнниң бир вақлириғичә бир йәргә жиғиливелип, чөчәк ейтишип уйқа көрмәйду. Әгәр ата-анаң сени техи кичик көрүп, у-бу ишларға буйримай, әркиңгә қоюп бәрсә, бу техиму көңүллүк.

Қуддусму, өз тәңтушлири охшаш, чамиси келидиған ишларни атқуруп жүрди. Йеза балилири әтигән әр йетип, әмгәккә әтигән арилишиду. Болупму, сән өйниң ялғуз оғли болсаң, турмуш мәшәқәтлирини, һаятниң еғирчилиқлирини вақтидин бурун тартқиниң тартқан. Тәғдирниң мошу өзгәрмәс қаидиси Қуддусниму шундақ чоң қилди.

Тәңтушлири балилиқ оюнларниң қизиғиға бар вужуди билән берилип кәткәндиму, қиқас селишип, жүгришип, өз ара челишип, бир-бирси билән мусабиқилашқидәк янзаянза һүнәрләрни көрситип ойнаватқан чағлардиму, Қуддус ғәмкин, бир нәрсини тинмай ойлаватқан, хиял бесип кәткән адәмләрдәк, анчила ечилип, йейилип кәтмәтти. Оюнларғиму көп берилмәтти. Амма униң билән биллә жүргән адәм, шу хил еғир хулқи-мүжәзигә қаримай, зерикишни билмәтти. Шуңлашқа ағинилири уни задила ялғуз қойматти.

Униңға йеңи атиси өгәйлик қилмиди, өз ихтияриға қоюп бәрди. Амма өз атаңниң меһри, нуриғи аләйтәнғу. Униңға йетидиған нәдин. Униң үстигә йезидики һазазул аялларниң бири Қуддусниң житим екәнлигини балисиға ейтип бәргән екән. Бала дегән балидә — у келип бу вақиәни биллә ойнаватқан балиларниң һәммисигә чоң йеңилиқ сүпитидә елан қипту. Шуниңдин кейин йезидики һәммә балилар униң тәғдири тоғрилиқ биливалди. Урғанниң үстигә тәпти, дегәндәк бәзидә уни «житим оғлақ» дәп тиллиғучиларму учришип қалатти. Бу гәпләрни аңлиған Қуддус һәқиқәтни ейтип беришни анисидин сориған чағда, аниси сөзни башқа яқларға бурап, балисиниң көңлигә кир қондурмаслиқни ойлап, хелә вақитларғичә очуқ жавап бәрмигини билән сәзгүр бала бара-бара әһвалниң қандақ болғанлиғини чүшиниваларан еди. Униң мүжәзи мундақ һадисиләрдин техиму кәскинлишип, жиддийлишаттидә, амма балилиқ һәвәс үстүн келип, һәммини билишни халатти.

— Мениң дадам қени? — бала анисиниң көзлиригә уттур қарап сорайду. Бу қараштa чәксиз үмүт, илтижа, йелиниш, тәшвиш — һәммиси қошулуп ипадилиниду. Бу көз қарашлар илажисиз қалған аниниңму жүрәклирини тит-тит қилип ташлайду. Ана еғир уһ тартиду.

Ана болған вақиәни түгәл сөзләп беришкә мәжбур болиду. Кичиккинә балиниң қәлбигә атисиниң өлүмигә сәвәпчи болған дәвир, чоңлар арисидики чигич мунаси-

вәтләр анчә чүшинишлик болмисиму, өз дадисиниң хәлиқ мәнпийити үчүн, көпчиликниң мәхсәт-мудиасини көзләп, җенини пида қилғанлиғини аңлап, униңда өз атиси үчүн ғурурлиниш һиссияти ойғиниду. У әнди өз атисиниң ким болғанлиғини яхши билиду, дәл атисиға охшиғуси келидиғанлиғини сезишкә башлайду. Униң пәқәт чүшәнмәйдиған бир нәрсиси бар — у болсиму «Адәмләр бир-бирини немишкә вә қандақ өлтириду», — дегән мәсилә. — Өлгәнләр немишкә қайтип кәлмәйду. Мениңму дадам қайтип кәлсә, мәнму әву Тохтахун, Һесамдунлар охшаш етиниң кәйнигә мингишивелип, етизларға бараттим, коғунлуқларни арилаттим. Мону дадам болса әтидин кәч киргичә намаз оқуйду. Униң худа билән сөзлишиду дегини растмекин. Худайим мениң дадамни көрүп жүридиғанду, бәлки чоң болғанда мәнму намаз оқусам, дадамни көримәнмекин?

Мошуниң охшаш соаллар һемишәм униң яш қәлбини егиләп, арамини алатти, чәксиз хиялларға чөмдүрәтти.

— Неманчила шүк болуп кәттиңуй, адаш? — дәйду мундақ пәйтләрдә ағиниси Тохтахун. У Қуддустин 4—5 яш чоң болсиму, хошна болғачқа һемишәм биллә ойнайдиған. Умумән Қуддусниң ағинилириниң һәммиси дегидәк униңдин чоң болидиған. Туюқсизла Қуддус:

— Етизлиққа барайличу, ағинилар, — дәп илтимас қилиду ағинилириғә. Бу илтимасида шунчилик йелиниш барки, таза қизиқ ойнаватқан балилар чипла тохтап, униң райичә болуп, етизлиққа жүгришип кетиду. Бу кәмләрдә ашлиқ етизи алтундәк рәң елип, буғдайлар данға толған чанақлирини сәл иңиштүрүп, дәрия тәрәптин келиватқан иссиқ шамалда аста йәлпүнүп туриду. Ома башланғачқа, йезидики чоң-кичикниң һәммиси дегидәк етизлиқта. Ашлиғини жиғиштурувалғичә қонуп-йетип дегидәк ишләйду. У йәрдә-бу йәрдә ома оруватқан деханлар, үчә жиғип, бағ бағлаватқан аяллар көрүниду. Етизлиқта ишниң раса қизиған пәйти. Булардин сәлла чоңирақ балиларму тиним тапмай, һарву һайдап, бағни ха-

ман этрапиға тошуватқан, тулуққа ат йетиләп бериватқан. Деханлар язичә тәр төкүп қилған әжриниң мәһсулини жиғмақта. Улар үчүн һаятниң мәзмуниму, тирикчилик мәхситиму мошу йәргә чиң бағланған. Мундақ адәмни һаяжанландуридиған көрүнүшләр Қуддусниң яш қәлбини аләйтәнла тәвритип, натонуш бир иссиқ өркәш бар бойини арилап өткәндәк, пүткүл әзайини чимирлатқандәк болиду. Пah, немә дегән гөзәллик! Қайниған қизғин һаят! Әву ома оруватқанларниң созуп-созуп ейтиватқан әҗайип нахшилири ашлиқ шанлирини кезип, қирларни алқип өтүп, далаларға йейилидудә, жирақтики тағларға аңлиниду. У авазлар диққәт биләп тиңшисаң, жүрәкниң әң назук тарлирини чекип өтүп, қайнақ, өркәшлик һислар бериғшлайду. Тонуш аһаңлар! Қишниң узақ түнлири талада шувурған ач бөридәк һувлаватқанда, әҗайип сүрлүк қараңғулуқ басқан пәйтләрдә, балисини бағриға басқан һалда кацниң боғузида олтирип, муңлуқ авазда аниси ейтип беридиған нахшилар. Нәччә әвлат-әждатларниң жүрәк сирлирини, арзу-арманлирини кейинкиләргә тәлтөкүз йәткүзүп келиватқан, пүткүл хәлиқниң мудиасини күйләйдиған у нахшиларниң назук, нәпис вә йеқимлиқ аһаңлири билән отлуқ сөзлири яш қәлбтә ташқа бесилған мөридәк сақлинип қалған.

Омини тола оруп,
Биләкиң талдиму, ярим.
Аз күн ойнап айрилдуқ,
Жүрәкиң қандиму, ярим.

Амма бу нахшилар мону етизлиқта алайтәнла һәйвәтлик вә жараңлиқ аңлинип, тәсир қилғучи күчиму бир нәччә һәссә ешип кәткәндәк туюлди. Еғир ишиға мәдәткар болсун, йерим көңулни толтарсун дәп ейтиватқан деханларниң бу муңлуқ нахшилирида адәм диққитини бирдинла өзигә җәлип қилип, эркигә ихтиярсиз бекиндуридиған, томур-томурлириңдики қанлириңни қизитип, тениңдә алаһидә иллиқ бир туйғу ойғитидиған, пүткүл әқил-һошуңни рам қилип, чәксиз шерин һиссиятлар деңизиға чөм-

дүридиған тилсимат қудрәт можут еди. Бу нахшилар әмгәкчан вә талантлиқ хәлиқниң қудрити. Бу әсирләр бойи хәлқимизниң муңиға-муңдаш, дәрдигә-дәрман болуп келиватқан аһаңлар. Хәлқимизниң һәр қандақ дәвирдә айрилмас һәмраси!

Хәлиқ нахшилири! Әсирләр давамида силиқлинип, һәр бир дәвирдә яшиған адәмләрниң ялқунлуқ иссиқ меһри сиңгән, уларниң парасити билән даналиғиниң инжу-марҗанлири мужәссәмләнгән, роапқа чиқмай кәткән арзу-арманлири билән изгү-тиләклири баян қилинған бу нахшилар әждатлиримизниң кейинки әвлатларға қалдурған мирасила әмәс, бәлки хасийәтлик вәсийәтлири мисали. Шуңлашқа улар әвлаттин әвлатқа өтүп, еғиздин-еғизға йәткилип мәңгү яшап вә тәврәндүргүчи күчини йоқатмай келиватиду. Шуңлашқа улар буниңдин кейинму яшайду, адәмзат һаят екән, у нахшиларму һаят. Униң һаятийлиғиниң сириму шу хәлиқ қәлбидин өчмәс орун алалиғанлиғида.

Етизлиққа кәлгән балилар һәр ким өзини қизиқтурған нәрсиләр билән мәлика болуп, тарқишип кетиду. Қуддус болса бир орундин қозғалмай, деханлар нахшисини бар диққити билән тиңшайду. Бу нахшилардики муңлуқ аһаңлар, худди яш балиниң муңлирини баян қилип, ичидә сақлинип келиватқан мудиасини, ич-сирлирини ейтип бериватқандәк сезилиду. Қуяшниң көйдүрүп турған тәптиниму, чаңқитип турған иссиқ шамалниму, әтрапни башқа кийип чирилдаватқан чекәткиләрниң авазиниму, өзиниң уссап, ләвлириниң қуруп кәткининиму сәзмәйду. Дәл мошу тапта етизлиққа тәкши йейилип, жирақ-жирақларға ямирап кетип барған хәлиқ нахшилириниң һарарити вә күчи униң яш қәлбигә ана жутниң отлуқ муһәббити, һаят мәнбәси — улуқ нанни яритиватқан ишчан деханларниң қайнақ ишқи, жутдашларниң иссиқ меһри, дунияға көз ачқанда дәсләп аңлиған ана әллийиниң муңлуқ күйлири билән қетилип, мәңгү өчмәс болуп сиңиватқан еди. Дәл мошу пәйтләрдә ана жутниң